

УДК 94(477.87) «1930/1939»: 378-057.875(=161.2):061.2
DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(50\).2024.304825](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(50).2024.304825)

ФАХОВІ ОБ'ЄДНАННЯ СТУДЕНТІВ-УКРАЇНЦІВ У ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ (1930 – 1939 РР.): ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Костянтин Куцов

доктор філософії за спеціальністю «Історія та археологія»,
головний спеціаліст відділу збереження об'єктів культурної спадщини та музеїв департаменту культури
Закарпатської обласної державної адміністрації – обласної військової адміністрації, Ужгород
E-mail: kostiantyn.kutsov@uzhnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0009-2849-9679>

В запропонованому дослідженні на основі широкого масиву архівних та опублікованих джерел зроблено спробу реконструювати та проаналізувати процес становлення фахових організацій українського студентства на території Підкарпатської Русі впродовж 1930-х рр., з'ясуванні основних передумов та причин появи таких об'єднань, а також особливостей їх подальшого структурно-організаційного розвитку. Впродовж вказаного періоду зафіксовані спроби створення на теренах краю семи локальних гуртків та товариств: «Друг» (Мукачево, 1930), «Родіна» (Чинадієво, 1931, 1934), «Восход» (Хуст, 1932), «Каменярі» (Мукачево, 1932), «Промінь» (Ужгород, 1932), «Стой» (Свалява, 1933) та «Карпатія» (Ужгород, 1937). У питанні національно-мовної орієнтації більшість з цих організацій поділялися на русофільські («Друг», «Родіна», «Восход», «Стой») та українофільські («Каменярі», «Промінь»), а безпосередніми ініціаторами їх створення відповідно виступали підкарпатські студенти, які належали до русофільського товариства «Возрожденіє» та українофільського «Союзу». Водночас, головною причиною створення русофільських локальних об'єднань-сателітів була пов'язана із бажанням активістів «Возрожденія» зміцнити «Центральний Союз Подкарпаторусскіх студентов» (ЦСПС), зберігти власне русофільське представництво від Підкарпатської Русі у чехословацькому студентському русі. Причиною ж заснування організацій українофільського спрямування було намагання створити центральну структуру альтернативну русофільському ЦСПС. Єдиною організацією, яка дотримувалася нейтралітету у національно-мовному питанні та була створювалася за інтернаціональним принципом було товариство «Карпатія». В структурно-організаційному розвитку локальні гуртки та товариства русофільського спрямування загалом продемонстрували власну життєздатність, хоча в якісному плані переважна більшість не були суто студентськими об'єднаннями. Своєю чергою українофільські організації через свою принципову позицію щодо національно-мовного питання в процесі створення наражалися на різкий спротив чехословацької бюрократичної системи. У зв'язку з цим вони так і не змогли набути юридичного статусу та невдовзі після заснування припиняли діяльність.

Ключові слова: студенти, громадська діяльність, гурток, товариство, Підкарпатська Русь.

Постановка проблеми. Від початку 1930-х рр. карпатоукраїнський студентський рух, що до того активно розвивався виключно в Празі й опосередковано – у ряді інших освітніх центрах ЧСР (Пшибрам, Братислава, Брно), поступово почав поширюватися безпосередньо на терени Підкарпатської Русі. Впродовж наступних восьми років на території краю було створено ряд земляцьких фахових об'єднань студентів-українців, які, хоча й недовгий час, здійснювали на регіональному рівні помітну діяльність у громадській, культурно-освітній та соціальних сферах.

Література та джерела. Дослідження, а радше – фіксація, діяльності студентських об'єднань, утворених безпосередньо на території Підкарпатської Русі, розпочалося паралельно із процесом їх становлення. Так, вже у доповіді, виголошеній на I-му з'їзді «карпаторусского» студентства (Мукачево, 21 грудня 1930 р.), тогочасний студент Карлового університету Іван Андрашко згадував про «земляцький» студентський гурток «Друг» у Мукачеві, який напередодні вступив до «Центрального Союзу Подкарпаторусскіх Студентов». Не піддаючи аналізу процес становлення гуртка, доповідач, однак, вказав

офіційну кількість його членів актуальну на той момент [Андрашко, 1931, с. 3]. У статті іншого студентського активіста Степана Анталовського «Пробивающиеся лучи», опублікованій у 1933 р., згадувалися вже три локальні гуртки русофільського спрямування: «Друг» у Мукачеві, «Родіна» у Чинадійові та «Восход» у Хусті [Анталовскій, 1933, с. 56]. У ряді публікацій, присвячених розвитку студентського руху, які з'явилися у другій половині 1930-х рр. з-під пера безпосередніх учасників студентського руху та інших дослідників, вже було подано перелік з чотирьох таких організацій: «Друг», «Родіна», «Восход» та «Стой» (Свалява). Будь-який аналіз процесу становлення та організаційного розвитку цих об'єднань у згаданих працях також відсутній, а щодо часу їх створення авторами допущені суттєві хронологічні неточності [Antalovskij, 1936, s. 104; Шлепецкій, 1936, с. 72; С.В., 1936, с. 70; Чегиль, 1936, с. 118]. Із сучасних українських вчених на діяльність місцевих студентських об'єднань Підкарпатської Русі звертали увагу здебільшого дослідники освітньої справи. В контексті ширших тем воно, зокрема, висвітлювалося у статті Марії Баяновської «Роль молодіжних організацій в

культурному відродженні Закарпаття (20–30-ті рр. ХХ-го століття)» [Баяновська, 1999, с. 58], а також колективних монографіях «Освіта Закарпаття» [Химинець, 2009, с. 83] та «Освіта Ужгорода» [Химинець, 2017, с. 215]. При цьому, базуючись на оглядових публікаціях другої половини 1930-х рр., усі без винятку згадані автори, лише повторили твердження про існування чотирьох таких організацій («Друг», «Родина», «Восход», та «Стой»), не доповнивши його жодними новими фактами та не виправивши хронологічні помилки, допущені попередниками. Спробу більш ґрунтовного аналізу тему зробив автор пропонованої статті у своєму дисертаційному дослідженні «Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Чехословаччині (1920 – 1939 рр.)» (2021) [Куцов, 2021, с. 88–94]. Проте викладені у відповідному параграфі дані ґрунтувалися здебільшого на опублікованих джерелах (матеріали преси) та архівних документах вторинного характеру (розрізнене листування, що зберігається у фондах Архіву Калового університету у Празі та Національного архіву Чеської республіки), у зв'язку з чим, процес становлення та структурно-організаційного розвитку локальних студентських об'єднань вдалося реконструювати лише частково та було допущено ряд хронологічних та фактологічних неточностей.

Основним джерелом нових фактів про організації, створені у 1930 – 1937 рр. у Підкарпатській Русі, служать установчі документи більшості з цих об'єднань, нещодавно виявлені у Державному архіві Закарпатської області (фонд 21 «Крайове управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1919 – 1938»). До теперішнього часу ці матеріали не були введені у науковий обіг. Їх опрацювання та зіставлення із вже відомим архівними та опублікованими джерелами дають можливість більш конкретно визначити передумови, причини та специфіку становлення у 1930-х рр. на території Підкарпатській Русі цілої мережі студентських організацій та з'ясувати ряд невідомих досі обставин їх організаційного розвитку.

Мета дослідження полягає у реконструкції та аналізі процесу становлення фахових організацій українського студентства на території Підкарпатської Русі у 1930-х рр., з'ясуванні основних передумов та причин появи таких об'єднань, а також особливостей їх подальшого структурно-організаційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Визначення основних причин поширення студентського руху з університетських міст безпосередньо на територію Підкарпатської Русі потребує з'ясування обставин, які на кінець 1920-х рр. склалися у карпатоукраїнському студентському середовищі. На той час фактично єдиним центром карпатоукраїнського студентського руху була Прага. Там існували дві фахові організації, які об'єднували студентів-українців з Підкарпатської Русі та Східної Словаччини (Пряшівщини): русофільське товариство «Возрожденіє» (засноване 4 листопада 1920 р.) та проукраїнський «Союз Підкарпатських Руських Студентів» (заснований 24 квітня 1921 р.; далі – «Союз»). Наприкінці 1920-х рр. обидва товариства були вже досить чисельними організаціями. «Возрожденіє» нараховувало понад 180

zareєстрованих членів, «Союз» – понад 100 [Могилицькій, 1928, с. 130]. Крім того, вони мали кілька неформальних осередків (філій) в інших містах ЧСР: «Возрожденіє» у Пршибрамі та Ужгороді, «Союз» у Брно та Братиславі [Андрашко, 1931, с. 2–3; ЦДАГО, ф. 269, оп. 1, спр. 896, арк. 14–15]. Попри суттєві протиріччя у національно-мовному питанні у 1927/28 навчальному році організації зуміли досягнути компромісу та утворити верховне об'єднання під назвою «Центральний Союз Подкарпаторуських Студентів» (далі – ЦСПС). Фактичною метою ЦСПС були координація діяльності обох товариств у соціальній сфері та представництво студентів Підкарпатської Русі у Центральному Союзі Чехословацького Студентства («Ústřední svaz československého studentstva», далі – ÚSČS) [Могилицькій, 1928, с. 130]. Установчі збори ЦСПС відбулися 12 березня 1928 р. Офіційними мовами структури були затверджені російська та українська, а до керівництва пропорційно увійшли представники обох організацій-засновниць [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1052, арк. 4]. Однак вже за рік, через невиконання русофілами попередніх домовленостей, «Союз» оголосив про вихід з ЦСПС. Внаслідок цього ЦСПС по факту втратив статус центральної структури і опинився під загрозою виключення з ÚSČS. Наприкінці 1929 р. проблему вдалося частково владнати, адже заявку на вступ до ЦСПС подав гурток «Церковно-Літературная Школа», що діяв при Ужгородській духовній семінарії [Андрашко, 1931, с. 3]. Однак, оскільки позиція «Церковно-Літературної Школи» повністю залежала від волі керівництва Мукачівської єпархії, гурток теж у будь-який момент міг відмовитися від членства у студентській структурі, а отже позиції ЦСПС й надалі залишалися хиткими. Напевно, саме тоді у середовищі студентів-русофілів й визріла доволі нескладна схема розширення кола членів ЦСПС шляхом створення земляцьких студентських об'єднань безпосередньо на території Підкарпатської Русі. Її суть полягала в наступному – активісти «Возрожденія», які походили з однієї місцевості, створювали там формально самостійне студентське об'єднання русофільського спрямування, яке згодом вступало до ЦСПС. Це мало запобігти ймовірному розколу структури у майбутньому та забезпечити всередині ЦСПС монопольне становище саме для «Возрожденія».

Першою організацією, створеною за цим принципом став мукачівський гурток «Друг». У працях багатьох дослідників стверджується, що організація була створена вже у 1929 р. [Шлепекій, 1936, с. 72; С.В., 1936, с. 70; Баяновська, 1999, с. 58; Химинець, 2009, с. 83; Химинець, 2017, с. 215]. Ймовірно, тоді була лише сформована ініціативна група зі створення майбутньої організації, позаяк наявні архівні документи доводять, що самі установчі збори гуртка відбулися 13 січня 1930 р. Відповідно до списку присутніх, участь у них взяли 20 осіб, які були мешканцями Мукачєва або навколишніх сіл [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1138, арк. 2]. Беручи до уваги передумови створення гуртка, недивним виглядало те, що практично усі вони були студентами чи недавніми випускниками празьких високих шкіл та належали до

чинних членів «Возрожденія» (виняток становив лише студент медицини Михайло Йовбак, якого виключили з лав прайської організації роком раніше) [Куцов, 2022, с. 260].

Після короткого обговорення збори ухвалили статут, згідно з яким нова організація отримала офіційну назву «Кружокъ Карпаторусскихъ Студентовъ «Другъ» въ Мукачевѣ». Його основними цілями були визначені: об'єднання «карпаторусского» студентства за аполітичним та не конфесійним принципом, захист його матеріально-культурних та соціальних інтересів; робота спрямована на культурний розвиток народу; популяризація серед чехословацького суспільства культурних надбань Підкарпатської Русі; підтримка культурних та організаційних зв'язків з учнями середніх шкіл Підкарпатської Русі. Члени гуртка поділялися на: дійсних, почесних, заслужених, «соревнователей» (спонсорів), членів на випробувальному терміні. Дійсним членом мав право бути будь-який «карпаторускій студентъ». При цьому під терміном «студент» розумілися чинні слухачі вищих навчальних закладів та їх випускники впродовж трьох років з моменту завершення навчання. Правління гуртка складалося з посад: голови, заступника голови, секретаря, скарбника, писаря, бібліотекара, керівників розважальної та туристичної секції, доповідача з соціальних питань (з правом дорадчого голосу). Поза правлінням діяла тричленна ревізійна комісія. В разі виникнення всередині організації спірних ситуацій загальні збори мали право на формування третейського суду, а стосовно інших організаційних питань могли створюватися додаткові комісії [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1138, арк. 4–7]. Офіційна емблема, визначена статутом, була майже ідентичною тій, яку кількома роками раніше прийняло само «Возрожденіє»: *«Горы, покрытые льсомъ съ восходящимъ солнцемъ <...> съ русскими національними цвѣтами (бѣлый-синій-красный)»* [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1138, арк. 7]. До сформованого зборами правління увійшли студенти Карлового університету: медики Степан Анталовський (голова), Мирон Мацков (заступник голови) та Адальберт Носкай (писар), філолог Микола Ігнацій (секретар), природничники Іван Мартин (скарбник) та Юлій Чулак (бібліотекар), юристи Людвіг Мілес (референт з питань дозвілля) та Василь Татинець (туристичний референт) [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1138, арк. 2]. Примітно, що половина з них у той самий час входили до керівництва «Возрожденія»: М. Мацков виконував обов'язки голови (1 лютого 1930 р. офіційно був обраний головою), С. Анталовський обіймав посаду скарбника, В. Татинець – заступника члена правління, І. Мартин – голови ревізійної комісії [Куцов, 2021, с. 296].

Вже 15 січня 1930 р. статут гуртка був поданий на затвердження до Земського уряду Підкарпатської Русі, однак за дев'ять днів по тому на ім'я С. Анталовського надійшла відмова у реєстрації. Причиною було вказано наявність у тексті ряду недоліків та редакційних суперечностей. Повторно виправлений документ студенти подали лише 27 лютого 1931 р., а 31 липня того ж року він був затверджений [Д ДАЗО, ф. 21, оп.

3, спр. 1138, арк. 1,10–16, 23]. Разом з тим, незважаючи на відсутність юридичного статусу, ще 1 лютого 1930 р. «Друг» був прийнятий в члени ЦСПС [ЇДУК-АУК-1, л. 32], його керівники в числі інших підписали нову редакцію статуту цієї структури [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1052, арк. 22]. У грудні 1930 р. гурток став офіційним учасником I-го з'їзду «карпаторусского» студентства, проведеного у Мукачеві [ДАЗО, ф. 2, оп. 1, спр. 65, арк. 85], на той момент він офіційно нараховував 39 членів [Андрашко, 1931, с. 3].

На початку 1930-х рр. на території Підкарпатської Русі була створена ще одна локальна студентська організація русофільського спрямування – гурток «Родина» (офіційно – «Кружокъ Карпаторусскихъ Студентовъ «Родина» въ Чинадѣвѣ»). У більшості досліджень стверджується, що він утворився у 1930 р. [Шлепецькій, 1936, с. 72; С.В., 1936, с. 70; Баяновська, 1999, с. 58; Химинець, 2009, с. 83; Химинець, 2017, с. 215]. Архівні джерела це твердження спростовують, однак в них також існують суттєві розбіжності. Деякі з наявних документів свідчать, що станом на початок 1932 р. гурток вже існував й вів офіційне листування з ЦСПС та окремими студентськими активістами. Збереглися, зокрема, листи на адресу ЦСПС від 31 січня [ЇДУК-АУК-2, л. 14] та 2 лютого [ЇДУК-АУК-4, л. 28], а також лист до студента юридичного факультету Карлового університету Івана Ковача від 31 січня [ЇДУК-АУК-3, л. 23]. Усі вони були підписані головою гуртка, студентом юридичного факультету Карлового університету Іваном Скибою та секретарем Федором Романцем й скріплені печаткою організації. З листа, адресованого І. Ковачу, також довідуємося, що гурток утворився 9 серпня 1931 р. – саме тоді І. Ковач було обрано його повноважним представником у ЦСПС.

Водночас відповідно до установчих документів гуртка, які нині зберігаються у 21-му фонді ДАЗО, його установчі збори, а отже й офіційне заснування, відбулися набагато пізніше, а саме – 15 липня 1934 р. Щоправда, у самому тексті протоколу «установчих» зборів зафіксовані слова одного з учасників про те, що організація діяла і в попередньому році [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1787, арк. 4–5]. Причини помітного хронологічного розриву, на нашу думку, полягали у наступному. Утворена ще влітку 1931 р. «Родина» впродовж наступних трьох років функціонувала, не маючи юридичного статусу (затвердженого органами влади статуту). Тому у 1934 р., аби завершити процес легалізації гуртка, його активісти змушені були формально провести повторні установчі збори.

На «установчих» зборах 15 липня 1934 р. головою організації був обраний вже згаданий студент-правник І. Скиба, а решту керівних посад обійняли молоді вчителі та гімназисти-старшокласники. Тоді ж, крім обрання керівних органів та затвердження статуту, учасники зборів підтримали пропозицію І. Ковача про подання гуртком заявки на вступ до ЦСПС [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1787, арк. 4–5]. Рішення виглядало доволі курйозним, зважаючи, що гурток вже понад два роки публічно позиціювався як член ЦСПС, а той самий І. Ковач за його квотою входив до керівництва структури [Ка, 1932, с. 6].

Відповідно до ухваленого 15 липня 1934 р. статуту,

діяльність гуртка «Родина» поширювалося на територію Свалявського округу. Офіційною мовою його діловодства була російська літературна мова. Мета організації полягала: в об'єднанні «карпаторуссакаго» студентства округу; роботі спрямованій на культурний та економічний розвиток народу; реалізації та захисті національно-культурних і соціальних інтересів студентства; співпраці з іншими студентськими та культурно-просвітницькими організаціями; підтримці культурного та організаційного зв'язку із учнями середніх шкіл Підкарпатської Русі. Дійсним членом гуртка міг бути кожен «карпаторусский» студент. Під цим терміном розумілися: студенти вищих навчальних закладів та їх випускники впродовж 5 років після завершення навчання, а також учні старших класів середніх та середньо-спеціальних шкіл. Окрім дійсних, статут передбачав наявність почесних членів (обиралися загальними зборами за особливі заслуги перед гуртком та Підкарпатською Руссю) та членів-засновники (статус надавався після сплати пожертви від 100 крон). Правління гуртка складалося з голови, його заступника, секретаря, скарбника, господаря, писаря, керівників розважальної та туристичної, соціального доповідача та двох кандидатів в члени правління. 30 липня 1934 р. статут гуртка разом з іншими установчими документами був поданий на розгляд Земського уряду Підкарпатської Русі і 18 жовтня того ж року він був схвалений [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1787, арк. 2, 6–12, 14].

Наступним локальним об'єднанням студентів-русофілів став хустський гурток «Восход» (офіційно – «Кружокъ Карпаторусскихъ Студентовъ «Восходъ» въ Хустѣ»). В публікаціях багатьох міжвоєнних авторів [Шлепецькій, 1936, с. 72–73; С.В., 1936, с. 70; Ковачь, 1937, с. 78], а вслід за ними й працях сучасних дослідників [Баяновська, 1999, с. 58; Химинець, 2009, с. 83; Химинець, 2017, с. 215] стверджується, що організація була створена у 1933 р. Хибність цих тверджень доводить стаття-звіт про установчі збори, опублікована в газеті «Карпаторусській Голось» безпосереднім учасником події Емеріхом Павуком. Відповідно до публікації, заснування гуртка відбулося 2 жовтня 1932 р. у Хусті під головуванням студента юридичного факультету Карлового університету Василя Тудошія (Тудовшія). Участь в установчих зборах взяли близька 30 студентів, які походили з населених пунктів Хустського, Тячівського, Рахівського та Волівського (Міжгірського) округів. Створювалася ж організація саме з метою об'єднання студентства східної частини Підкарпатської Русі. Серед обраних посадовців новоствореного гуртка у статті згадувалися: В. Тудошія (голова), студент юридичного факультету Карлового університету Василь Мадяр (секретар) та студент пражської Вищої технічної школи Йосип Ілюк (скарбник). Також на зборах було оголошено про намір гуртка у найближчій перспективі подати заявку на вступ до ЦСПС [Павукь, 1932, с. 3].

На відміну від інших локальних об'єднань, установчі документи гуртка «Восход» у фондах ДАЗО відсутні. Це не дає можливості з'ясувати ряд важливих деталей, пов'язаних зі створенням організації. Зокрема, встановити персональний склад учасників

установчих зборів та обраних на них керівних органів гуртка, проаналізувати положення статуту організації. Важко встановити й точну дату легалізації гуртка. Щодо останнього питання в наявних опублікованих та архівних джерелах міститься доволі суперечлива інформація. Так у заяві, оприлюдненій через пресу у квітні 1936 р. тогочасними керівниками організації, серед іншого, стверджувалося, що «Восход» на той момент вже мав схвалений Земським урядом статут [Овинителямь..., 1936, с. 3]. Дата легалізації, однак, не вказувалася, що змушує сумніватися у правдивості даної інформації. Тим більше, що у повідомленні про припинення діяльності гуртка, яке його останній голова (вчитель народної школи с. Велятино Федір Кадар) 11 січня 1939 р. подав до Хустського окружного уряду, наведено зовсім інші й цілком конкретні дані – статут «Восхода» був затверджений рішенням Земського уряду № 68.307/IV-7 від 28 листопада 1938 р. [ДАЗО, ф. 18, оп. 4, спр. 398, арк. 1]. Якщо прийняти останнє твердження за вірогідне, можна припустити, що установчі документи гуртка могли бути втрачені внаслідок подій, пов'язаних із окупацією Карпатської України у березні 1939 р.

30 липня 1933 р. у Сваляві за участі 38 осіб відбулися установчі збори ще одного локального об'єднання студентів-русофілів – товариства «Стой» (офіційно – «Общество Карпаторусскихъ Студентовъ «Стой» въ Свалявѣ»). Головував на них вже згадуваний І. Ковач, а в якості почесних гостей були присутні офіційні делегати від товариства «Возрожденіє» (студент філософського факультету Карлового університету Степан Добош), «Родина» (І. Скиба) та «Друг» (студент юридичного факультету Карлового університету Василь Химинець). Головою новоствореної організації був обраний студент-правник з Карлового університету Юлій Попович [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2560, арк. 2–3].

Положення статуту товариства «Стой» мало чим відрізнялися від документів інших русофільських студентських гуртків, створених на території краю. Це дає підстави стверджувати, що статут свалявської організації розроблявся за їх аналогом. Разом з тим серед помітних відмінностей можна виділити хіба що більш широке визначення терміну «студент» (як і у випадку інших гуртків, виключно студенти мали право на дійсне членство в товаристві «Стой»). Під ним розумілися: слухачі високих шкіл, випускники горожанських (неповних середніх), торговельної академії та учительської семінарії впродовж п'яти років після завершення, учні-старшокласники середніх та спеціалізованих (фахових) шкіл. Статут організації був ухвалений Земським урядом Підкарпатської Русі 22 січня 1934 р. [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2560, арк. 7–15, 22].

Відомо, що у 1930 рр., члени «Возрожденія» виношували ідею створення у Підкарпатській Русі ще кількох локальних організацій-сателітів. Зокрема, у квітні 1936 р. С. Добош анонсував створення в Ужгороді «Общества русскихъ академиковъ», яке незабаром мало стати членом ЦСПС [Добошъ, 1936, с. 3]. Однак про які-небудь конкретні кроки щодо реалізації даної ініціативи наразі нічого невідомо. Влітку того ж року у русофільській пресі фігурувала

інформація про «Кружок Русских Студентов» у с. Горонда Мукачівського округу. Його організацією займалися студенти філософського факультету Петро Лінтур, уродженець даного села, та Іван-Георгій Керча – виходець із сусіднього с. Страбичово і тогочасний голова «Возродження» [Кружок, 1936, с. 3]. Правда, жодна інформація про практичні результати цієї роботи також відсутня.

Локальні організації студентів-русофілів намагалися позиціюватися як самостійні учасники студентського руху, повноцінні члени ЦСПС [ДАЗО, ф. 21, оп. 24, спр. 105, арк. 11, 15, 23]. Проте насправді це було не так. Безпосередня ініціатива зі створення таких об'єднань походила від товариства «Возродження», саме члени цієї організації перебували на чолі локальних гуртків і товариств від моменту їх заснування й саме вони представляли їх у ЦСПС. Тому, попри формально самостійний статус, «Друг», «Родина», «Восход» та «Стой» фактично були лише земляцькими філіями празького товариства, які відчутно доукомплектовувалися не студентами. Взагалі аналіз наявних членських списків цих організацій доводить, що статус студентських об'єднань для більшості з них був досить умовним. До прикладу, із 30 осіб які 1933/34 навчальному році входили до гуртка «Восход», лише третина були студентами вищих навчальних закладів, решту ж членів організації склали молоді вчителі народних шкіл Хустського округу та учні-старшокласники Хустської гімназії. З 45 офіційних членів гуртка «Родина» у 1934/35 навчальному році студентами високих шкіл були лише троє. У той самий період із 63 дійсних членів товариства «Стой» студентом був виключно його голова Ю. Попович [ÚDUK-AUK-5, л. 27, 30, 24]. Найбільш відчутною студентська складова була лише у гуртку «Друг», а його керівні органи включно до 1935 р. укомплектовувалися тільки студентами [ÚDUK-AUK-4, л. 26]. Поширеною також була практика, коли один і той самий «високошкільний» студент одночасно належав до кількох локальних фахових об'єднань. Так станом на 1934 р. студент філософського факультету Іван-Георгій Керча фігурував у членських списках гуртка «Друг» та товариства «Стой». Чинний голова «Возродження» Степан Добош у 1934 р. був рядовим членом товариства «Стой» та гуртка «Восход», а у 1936 р. – членом «Родіни». Членами товариства «Стой» на початку 1934 р. були й провідні діячі гуртка «Родина» І. Скиба та І. Ковач [ÚDUK-AUK-4, л. 26; ÚDUK-AUK-5, л. 27, 30, 24; ÚDUK-AUK-6, л. 6]. До слова, на тому, що «Друг», «Родина», «Восход» та «Стой» *de facto* не були студентськими об'єднаннями, а лише продуктом маніпуляцій «Возродження» не було секретом для опонентів празького товариства. Публічно про це, зокрема, заявляли лідери братиславського товариства студентів-русофілів «Добрянській» [Прокламація..., 1936, с. 1] та «Союзу» [15 літ..., 1936, с. 1].

Якщо залучення до земляцьких русофільських гуртків молодих вчителів та випускників різного рівня шкіл був радше вимушеним кроком для створення видимої масовості цих об'єднань, то поповнення їх лав перспективними гімназистами-старшокласниками виглядало як діяльність, спрямована на підготовку

кадрового резерву для «Возродження» та ЦСПС. Вочевидь, з цією ж метою восени 1936 р. троє учнів Мукачівської гімназії, які були активними діячами локальних русофільських гуртків, були прийняті до лав «Возродження». Членство у празькому товаристві тоді набули: голова «Родіни» Еміліан Балецький, культурний референт цього ж гуртка Василь Добош та скарбник «Друга» Олена Микита (у майбутньому – Рудловчак) [ÚDUK-AUK-7, л. 42, 43, 46]. Подія була безпрецедентною, оскільки до того часу членами «Возродження» ставали виключно студенти вищих навчальних закладів. Варто зазначити, що даний крок мав загалом виправдав себе й частина згаданих осіб у недалекому майбутньому стали активними функціонерами «високо-шкільних» студентських об'єднань: Е. Балецький 1938 – 1939 рр. був першим заступником голови «Возродження» [Куцов, 2021, с. 299], а О. Рудловчак у 1940 – 1942 рр. очолювала братиславське товариство «Добрянській» [Рудловчак, 2001, с. 115].

Як вже відзначалося вище, хустський гурток «Восход» оголосив про саморозпуск 11 січня 1939 р. в політичних реаліях карпато-українського державотворення (офіційно, ліквідація організації була добровільною, хоча й відбувалася в умовах відчутного тиску на русофільський рух збоку влади автономії) [Куцов, 2016, с. 19]. Цілком ймовірно, що так само на рубежі 1938 – 1939 рр. припинили свою діяльність гурток «Друг» (м. Мукачево ще у листопаді 1938 р. відійшло до Угорського королівства), гурток «Родина» та товариство «Стой», хоча джерел, які б це достеменно підтверджували наразі виявити не вдалося.

Від 1932 р., коли ефективність русофільської схеми зі створення локальних студентських об'єднань вже була очевидною, подібну практику спробував впровадити й «Союз». Причини, які спонукали студентів-українофілів до цього були дуже подібними до тих, якими свого часу керувалося «Возродження». Правда, якщо «Возрожденці», засновуючи земляцькі гуртки й товариства, спочатку прагнули вберегти ЦСПС від зникнення, а згодом – зміцнити його, забезпечивши собі монопольне становище, то «союзівці» керувалися бажанням створення структури проукраїнського спрямування, альтернативну ЦСПС.

На початковому етапі українофіли мали намір створити ряд «студентських» товариств на базі середніх та середньо-спеціальних шкіл Підкарпатської Русі. У перспективі ці організації разом із «Союзом» мали утворити проукраїнську студентську структуру альтернативну ЦСПС. З цією метою до процесу пробували долучити викладачів цих навчальних закладів, які свого часу були активістами «Союзу». Так 5 лютого 1932 р. керівники організації надіслали листа викладачу Мукачівської торговельної академії Адальбету Балажу. Свого часу той був одним із засновників «Союзу» та першим його головою. У зверненні, серед іншого, йшлося: *«При торговельній академії існує товариство «Рідна Нива», але не знаємо, чи воно статутарне (офіційно зареєстроване. – Авт.), чи ні. Тому просимо Вас, як нашого члена повідомити нас про це. Коли б воно було статутарне і могло б належати до Центрального Союзу, то ми Вам дамо відповідні інструкції до дальшої праці з*

нами» [NA ČR, f. RUESO, kart. 43, sign. 268-1, l. 27]. Як відомо з інших джерел, створена ще у 1920-х рр. «Рідна Нива» була лише самоосвітнім гуртком учнів академії без юридичного статусу [Шандор, 1995, с. 56–61; Химинець, 1998, с. 336], отже бути потенційним членом «центрального союзу» не могла. Саме тому вже 2 березня того ж року у листі до активіста «Союзу», студента празької Вищої Технічної Школи Василя Бори, який тоді проходив професійну практику у мукачівському відділенні Народного Банку ЧСР, очільники організації попросили «зорганізувати послідні два річники торговельної академії в студентське товариство, котре потім могло вступити в <...> центральний союз». Координувати цю роботу автори листа радили із директором закладу Августином Штефаном (почесним членом «Союзу») та вже згадуваним А. Балажем [NA ČR, f. RUESO, kart. 43, sign. 268-1, l. 55].

Подібні звернення у той самий час надсилалися й «союзівцям», які працювали у навчальних закладах Ужгорода. Так у листі до викладача Ужгородської жіночої учительської семінарії Костянтина Медвідя (наприкінці 1920-х рр. він був одним із провідних діячів «Союзу»), датованому 2 березня 1932 р., керівники організації писали: «Оцим звертаємося до Вас з проханням організувати послідні два річники жіночої а окремо мужеської учительської семінарії а на коли зможете то і послідні два річники гімназії в студентські товариства, котрі потім могли вступити в наш центральний союз» [NA ČR, f. RUESO, kart. 43, sign. 268-1, l. 56]. Ще раніше (2 лютого) подібне звернення було надіслано префекту Ужгородської духовної семінарії о. Олександру Немету (навчаючись у 1926 – 1930 рр. у теологічному колегіуму «Russicum» у Римі, він також був членом «Союзу»). Однак той невдовзі відповів, що членство слухачів семінарії у студентських товариствах (окрім внутрішнього гуртка «Церковно-літературна школа») суперечить правилам, встановленим у Мукачівській греко-католицькій єпархії [NA ČR, f. RUESO, kart. 43, sign. 268-1, l. 47].

Навесні 1932 р. голова «Союзу» Адальберт Гелетка, який напередодні завершив студії у празькій Вищій технічній школі та отримав службове призначення до Мукачева, змушений був відійти від керівництва організації. У заяві про складання повноважень, датованій 4 березня 1932 р., звертаючись до наступників, він писав: «Відходячи з Виділу мав би побажання до Виділу а іменно <...>, щоби другий центральний союз (наш український) був заложений, в якій справі я вже зробив відповідні кроки» [NA ČR, f. RUESO, kart. 43, sign. 268-1, l. 80]. Наведена цитата свідчить, що на той момент перспектива створення центральної студентської структури для активістів «Союзу» виглядала цілком реальною. Однак попри очікування жодних результативних кроків у цьому напрямі до кінця року зроблено так і не було.

Мабуть, саме тому від початку 1933 р. процес створення у Підкарпатській Русі локальних студентських об'єднань А. Гелетка взяв під особистий контроль. Вже 18 лютого 1933 р. за підтримки секретаря мукачівської філії «Просвіти» Леоніда Романюка йому вдалося організувати у Мукачеві

установчі збори Товариства Студентів Високих Шкіл Мукачівського округу. Участь у них взяли 10 студентів празьких та братиславських вищих навчальних закладів. Усі вони походили з Мукачева та Мукачівського округу, а переважна більшість з них були чинними членами «Союзу». У ході самих зборів присутні зійшлися на думці, що новостворена організація отримає офіційну назву Студентське товариство Мукачівського округу «Каменярі» [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2592, арк. 2–3].

Місцем перебування керівних органів товариства «Каменярі» було визначено Мукачево, а офіційною мовою його діловодства – українську. Також, відповідно до ухваленого статуту, цілями організації проголошувалися соціальна (фінансова та інша матеріальна підтримка членів організації) та культурна, що полягала в здійсненні просвітницьких та культурно-розважальних заходів, театралізованих постановок, публікації періодичних та неперіодичних видань. Виділ (правління) товариства, за статутом, складався з голови, секретаря, скарбника та одного члена правління, обраних загальними зборами. Контроль за діяльністю правління здійснював ревізор, також обраний загальними зборами. Вразі виникнення між членами товариства (або членами товариства та правлінням) непорозумінь чи конфліктів, для їх врегулювання статут передбачав створення ситуативного незалежного органу – товариського суду, що складався виключно з членів товариства, які представляли обидві сторони спору. Право звичайного членства в товаристві мали виключно студенти вищих навчальних закладів. Окрім звичайних (дійсних) членів товариства передбачався інститут почесних членів. Статус почесного члена надавався загальними зборами за особливі заслуги перед товариством. На випадок ліквідації товариства спадкоємцем усього його майна статут визначав «Союз» [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2592, арк. 4–5, 13–14].

Головою «Каменярів» був обраний вже згадуваний В. Бора. Крім нього до керівництва увійшли: студент празької Вищої технічної школи Іван Бабіля (секретар), студент юридичного факультету Братиславського університету Євген Дзямка (скарбник), секретар Мукачівської торговельної академії, студент-заочник празької Вищої технічної школи Юліан Химинець (член правління) та студент юридичного факультету Карлового університету Юрій Соколович (ревізор) [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2592, арк. 2]. Примітно, що більшість з них у той самий час входили до центрального керівництва «Союзу» або його підрозділів: І. Бабіля був чинним скарбником «Союзу», Ю. Соколович – писарем, а Є. Дзямка обіймав посаду бібліотекара філії «Союзу» у Братиславі [Куцов, 2021, с. 303, 306]. Також установчими зборами було підтримано пропозицію А. Гелетки про ведення перемовин із «Союзом» щодо створення «Цетрального Товариства Підкарпатського Українського Студентства» та призначено уповноваженим по даному питанню І. Бабілю [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2592, арк. 2]. 15 березня 1933 р. коротке повідомлення про установчі збори «Каменярів» з'явилося на шпальтах ужгородської газети «Українське слово» [Дня 21. лютого, с. 2].

22 квітня того ж року під безпосереднім головуванням А. Гелетки установчі збори ще однієї подібної організації відбулися в Ужгороді. Участь у них, окрім самого головуючого, взяли 12 осіб, які були мешканцями Ужгорода та його околиць. Аналіз поіменного списку учасників зборів дає підставу стверджувати, що дев'ятеро з них були студентами вищих начальних закладів Праги, Брно та Братислави, чинними членами «Союзу». Решту ж становили недавні випускники Ужгородської гімназії або учні її VIII-го (випускного) класу. Новостворена організація отримала назву – Товариство українських студентів «Промінь» в Ужгороді. Його головою на альтернативній основі обрали першокурсника юридичного факультету Карлового університету Богдана Долинського. Також до правління новоствореної організації увійшли студенти Вищої технічної школи у Брно Юлій Запаринюк (секретар) та Іван Кульчицький (скарбник), студентка юридичного факультету Карлового університету Іванна Гірна (член правління). Посади ревізорів обійняли студенти філософського факультету Карлового університету Ольга Гупаловська та Микола Небесник [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2544, арк. 2–3]. Як і у випадку «Каменярів», деякі з членів керівництва «Променю» у той час були чинними посадовцями «Союзу»: Б. Долинський – референтом з питань культури та пропаганди, М. Небесник – секретарем, О. Гупаловська – членом правління [Куцов, 2021, с. 303].

Положення затвердженого зборами статуту «Променю» відрізнялися від аналогічного документу «Каменярів» виключно у частині назви організації та офіційного осідку її керівних органів [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2544, арк. 7–8]. Це ще раз доводило, що створення обох товариств було частиною одного більш масштабного процесу.

20 лютого 1933 р. установчі документи товариства «Каменярі», підписані В. Борою та Ю. Химинцем, були подані на затвердження до Земського уряду Підкарпатської Русі. 8 березня Земський уряд переслав їх до дирекції поліції у Мукачеві з приміткою: *повернути заявникам та вимагати від них зміни офіційної мови товариства* [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2592, арк. 1]. 11 березня Мукачівська поліційна дирекція офіційно повідомила В. Бору про відмову у затвердженні статуту. У відповіді чиновники рекомендували змінити пункт статуту про визначення офіційною мовою «Каменярів» української, оскільки *«на даній території української мови не існує»*. Повний текст відповіді можновладців засновники товариства невдовзі опублікували у дописі «Наступ на нашу мову», розміщеному в «Українському Слові». У ній пролунала різка критика на адресу Земського уряду за відмову у затвердженні статуту та невизнання української мови на території Підкарпатської Русі. Разом з тим, судячи зі змісту публікації, на момент її підготовки засновники «Каменярів» ще розглядали варіант суто формальної зміни статуту задля його легалізації: *«В практиці буде ця справа ось так рішена: товариство перед урядовою силою змінить статуту її подасть, що його урядовою мовою є мова руська (малоруська), або русинська – але урядувати буде по українськи, члени будуть між собою говорити*

по українськи, відчити будуть по українськи, коротко: товариство буде це чисто українське» [Наступ, 1933, с. 3]. Дана можливість, однак не була реалізована, у зв'язку з чим юридичне оформлення товариства так і не здійснилося. Не відбулося й затвердження установчих документів «Променю», поданих до Земського уряду 12 травня 1933 р. Щоправда, в офіційній відмові, датованій 17 січня 1934 р., вказувалася інша причина: неподання тексту статуту чеською мовою [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2544, арк. 9, 13].

Попри проблеми із затвердженням статутних документів «Каменярі» та «Промінь» впродовж кількох місяців після створення діяли de facto та були присутніми у крайовому інформаційному просторі. До прикладу, у червні 1933 р. вони випустили спільне із «Союзом» і його Братиславською філією звернення до випускників середніх шкіл Підкарпатської Русі. У ньому оголошувалася пропозиція надавати інформацію про вищі навчальні заклади ЧСР та соціальні можливості проживання в університетських містах (отримання стипендій, місць у гуртожитках тощо) [До відома, 1933, с. 4]. Подібна практика була розповсюджена ще із 1920-х рр., серед іншого вона мала на меті залучення карпатоукраїнськими студентськими товариствами нових членів до своїх лав ще на стадії їх інформування.

1 липня 1933 р. студенти-українофіли врешті-решт провели у Мукачеві установчий з'їзд центральної студентської структури проукраїнського спрямування. Як свідчить архівні джерела, плани організації цього заходу виношувалися ще із початку року. Так, на установчих зборах «Каменярів» Л. Романюк висловлював пропозицію *«скликати студентський з'їзд на літо в Мукачові, щоб обговорити студентські справи»* [ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2592, арк. 2]. Наприкінці весни «Союз» вже вів інтенсивну роботу у цьому напрямку. У листі до Мукачівської філії «Народовецького Учительського товариства» від 19 травня 1933 р. керівники «Союзу» Вікентій Шандор та Микола Небесник писали: *«Ходять слухи, що Ваше т-во та інші українські т-ва задумує зробити в Мукачові з'їзд. Будьте ласкаві чимскорше поінформувати і нас у тій справі. Може і ми візьмемо якусь участь»* [ДАЗО, ф. 72, оп. 1, спр. 14, арк. 4]. А вже 9 червня, звертаючись до редакції часопису «Світло» (орган Мукачівської філії «Просвіти»), керівництво «Союзу» більш конкретно окреслило цей задум: *«Рішено зробити наші студентські збори дня 1 липня ц.р. в Мукачові о годині 2-ій після обіда. Сходина би потрєвали десь до 5-ої. Тепер працюємо в справі організації наших зборів, о дальшій програмі повідомимо Вас»* [ДАЗО, ф. 72, оп. 1, спр. 14, арк. 60].

Єдиним відомим наразі джерелом інформації про сам з'їзд та створену на ньому студентську структуру є коротке повідомлення у львівській газеті «Діло» за 13 серпня 1933 р. За даними часопису, участь у з'їзді взяли представники «Союзу», його Братиславської філії, товариств «Каменярі» та «Промінь». Після ряду виступів та обговорення ситуації, що на той момент склалася у карпатоукраїнському студентському русі, присутні ухвалили рішення про створення Об'єднання Підкарпатського Українського Студентства (ОПУС).

Його головою обрали А. Гелетку, а секретарем – М. Небесника. Також у публікації повідомлялося, що *«метою організації буде погодити діяльність поодиноких товариств та заступати інтереси загалу українського студентства Підкарпаття»* [З'їзд, 1933, с. 2]. Постфактум про заснування ОПУС В. Шандор повідомив у своїй звітній доповіді на загальних зборах «Союзу» 21 жовтня 1933 р. [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 2, арк. 21], але у пізніших протоколах та інших документації «Союзу» ця організація більше не згадувалася. Жодними документальними підтвердженнями спроб легалізувати статут ОПУС наразі теж не володіємо, проте, беручи до уваги бюрократичні перепони з реєстрацією «Каменярів» та «Променя», можемо сміливо припустити, що його установчі документи взагалі не подавалися на затвердження урядовими структурами.

До реалізації попередніх намірів студенти-українофіли спробували повернутися за півтора року по тому. 2 грудня 1934 р. на засіданні правління «Союзу» було підтримано пропозицію голови організації М. Небесника про створення у найближчій перспективі проукраїнських студентських товариств в Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Хусті та Великому Бичкові з їх подальшим об'єднанням в одній структурі альтернативній ЦСПС. При цьому, враховуючи негативний досвід попередніх спроб, наголошувалося, що назви цих товариств повинні бути нейтральними, аби уможливити їх легалізацію. Тоді ж була створена комісія з підготовки типового статуту для таких товариств у складі В. Шандора, М. Небесника та Лева Куріляка. Також були призначені уповноважені для їх створення: студент-правник Братиславського університету Йосип Січ у Хусті, студент-правник Карлового університету Іван Долинай у Мукачеві, недавній голова «Союзу», студент медицини Микола Підмалівський у Великому Бичкові, М. Небесник в Ужгороді [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 2, арк. 40]. Однак, як показав час, далі планів справа тоді не рушила.

Ще раз ця справа обговорювалася на засіданні правління «Союзу» 18 червня 1937 р. Тоді був розроблений план зі створення земляцьких студентських об'єднань в Ужгороді (уповноважені: Олександр Кучук, Степан Бреза, Юлій Гутник, Б. Долинський), Мукачеві (Єлизавета Кузьма, Олександр Скальський, І. Долинай), Берегові (Степан Гргурич, Іван Попович, Степан Ботош), Севлюші (Юрій Кене, Іван Купчик), Хусті (Михайло Бокотей, Дмитро Галай) та Ясіня (Василь Клочурак). Розробити типовий статут майбутніх організацій було уповноважено студента-медика Карлового університету Адальберта Немеша та студента празької ВТШ Андрія Бору [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 2, арк. 68–69]. Торкаючись даної теми на засіданні правління «Союзу» 9 жовтня 1937 р., А. Гелетка, не вдаючись до особливої конкретики, повідомив, що у Берегові та Хусті у справі створення земляцьких товариств *«щось роблять»* «союзівці» старшого покоління Антон Галас та М. Небесник, а також, що в Ужгороді вже засновано товариство «Карпатія» [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 2, арк. 69].

Установчі збори Академічного товариства «Карпа-

тія» (чеською – «Studentský spolek «Carpathia» pro Užhorod a okolí») дійсно відбулися ще 8 серпня 1937 р. в Ужгороді у залі товариства «Просвіта». Участь у них взяли 55 «високошкільних» студентів з Ужгорода та Ужгородського округу [ДАЗО, ф. 21. оп. 3, спр. 3572, арк. 13]. Аналіз списку присутніх на зборах дає підставу стверджувати, що від моменту створення товариство не було суто українським. Переважну більшість учасників зібрання склали підкарпатські студенти угорської та єврейської національностей. Українську ж частину представляли з десяток так званих «нейтральних» студентів, які, навчаючись у празьких високих школах, не входили ані до «Возрожденія», ані до «Союзу». Саме представник цієї групи студент празької Вищої технічної школи Антон Михальчик був обраний головою «Карпатії». Крім них у числі засновників «Карпатії» були й п'ять чинних «союзівців» з Праги та Брно (М. Небесник, Ю. Гутник, Б. Долинський, Богдан Гірний, Зенон Кульчицький). Практично усі вони увійшли до керівництва новоствореної організації: Б. Гірний був обраний заступником голови товариства, З. Кульчицький – контролером, Б. Долинський – головою середньо-шкільної комісії, Ю. Гутник – головою спортивної комісії [ДАЗО, ф. 21. оп. 3, спр. 3572, арк. 15–16, 13–14]. Зважаючи на ці факти, можна припустити, що ініціатива створення ужгородського товариства дійсно походила від членів «Союзу», а вже на етапі підготовчої роботи до неї долучилися студенти інших національностей та «нейтральні», які також були невдоволені монополією русофілів у крайовому студентському русі. На підтвердження даної тези свідчить й той факт, що ще за кілька років до того «союзівці» розглядали можливість організаційної співпраці з угорцями та євреями. Зокрема, ще 25 листопада 1934 р. про попередні домовленості щодо можливої реалізації такого варіанту правління «Союзу» інформував М. Небесник [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 2, арк. 39].

Інтернаціональний характер «Карпатії» був чітко відображений у положеннях ухваленого установчими зборами статуту. Зокрема, головною метою товариства було визначено об'єднання студентів вищих навчальних закладів на аполітичній та поза конфесійній платформі. Його членом міг бути студент (включаючи, випускників впродовж 5 років після закінчення), громадянин ЧСР, незалежно від національності. Офіційними мовами організації були визначені «підкарпаторуська», угорська та чеська [ДАЗО, ф. 21. оп. 3, спр. 3572, арк. 8–9]. Характерно, що на виготовленій згодом печатці товариства його назву було подано у чотирьох варіаціях: українською, російською, угорською та чеською [ÚDUK-AUK-8, 1. 81].

Характерно, що єдиними представниками русофільських фахових товариств на установчих зборах «Карпатії» були студенти юридичного факультету Карлового університету Титус Лізак та Андрій Зала. Обидва були членами «Возрожденія» (Т. Лізак – з 1934 р., А. Зала – з 1936 р.) [ÚDUK-AUK-7, 1. 43, 44], але надто активної участі у його діяльності не проявляли. У керівництві «Карпатії» згадані студенти обійняли посади члена правління (Лізак) та

заступника члена правління (Зала) [ДАЗО, ф. 21. оп. 3, спр. 3572, арк. 14–16]. Не виключено, що до участі у заснуванні «Карпатії» запрошувалися й інші «возрожденці», які його проігнорували. На таку думку, зокрема, наводить лист, який 11 вересня 1937 р. керівники ужгородського товариства надіслали на адресу «Возрожденія». У ньому констатовалося ігнорування й навіть спротив русофільського студентства щодо появи нової організації. Ще раз наголосивши, на бажанні об'єднати усіх студентів Ужгорода та Ужгородського округу, незалежно від національного походження, конфесійної приналежності та політичних поглядів, організація запропонувала провести 22 вересня в Ужгороді спільні з «Возрожденієм» збори. Їх результатом, на амбітну думку авторів листа, мав стати вступ усіх членів «Возрожденія» до лав «Карпатії» [ÚDUK-AUK-7, l. 81]. Не дивно, що 25 жовтня, відповідаючи на цю пропозицію, тодішній голова «Возрожденія» Василь Петрецький та секретар Кирило Яськов назвали її категорично неприйнятною: *«Посылають своїх членовъ въ другіе общества, по нашоуму мнѣнію, не принято ни въ какомъ обществѣ. Тѣмъ болѣе общество «Возрожденіе» не знаетъ цѣлей и устава Вашего общества. Что касается объединенія Карпаторусскаго студенчества, то оно объединено въ Центральномъ Союзѣ Подкарпаторусскихъ Студентовъ въ Ужгородѣ, который заботится о нуждахъ всего Карпаторусскаго студенчества, въ томъ числѣ и Ужгородскаго. Что касается Вашего Общества, какъ намъ извѣстно, оно уже при своемъ учрежденіи игнорировало русскій языкъ, предпочло его несуществующему на Карпатской Руси языку украинкому»* [ÚDUK-AUK-8, l. 80]. Власне цим будь-які контакти ужгородської та празької організації завершилися.

Ще 16 серпня 1937 р., посередництвом Ужгородської поліційної дирекції, установчі документи «Карпатії» були подані на затвердження до Земського уряду Підкарпатської Русі, і вже 21 жовтня того ж року організація без проблем була легалізована [ДАЗО, ф. 21. оп. 3, спр. 3572, арк. 1, 50]. Відомостей про ймовірну інтеграцію «Карпатії» до центральної студентської структури, що створювалася б під егідою «Союзу», у жодних джерелах наразі виявити не вдалося. Відстежити яку-небудь динаміку структурно-

організаційного розвитку даного товариства також досить важко, оскільки вже восени 1938 р., внаслідок політичних і територіальних змін у ЧСР, воно припинило своє існування.

Висновки. Отже, на основі викладеного матеріалу можемо констатувати, що впродовж 1930 – 1938 рр. громадська діяльність підкарпатських студентів-українців набула активного розвитку безпосередньо у Підкарпатській Русі. У вказаний період зафіксовані спроби створення у різних містах і селах краю семи студентських об'єднань. У питанні національно-мовної орієнтації більшість з них поділялися на русофільські (гуртки «Друг», «Родина та «Восход», товариство «Стой») та українофільські (товариства «Каменярі» та «Промінь»). Тенденція була пов'язана з тим, що безпосередніми ініціаторами створення цих організацій були активісти русофільського товариства «Возрожденіе» та українофільського «Союзу», які ще від початку 1920-х рр. діяли у Празі. При цьому головна причина створення русофільських локальних об'єднань-сателітів була пов'язана із бажанням активістів «Возрожденія» зміцнити «Центральний Союз Подкарпаторусскихъ студентовъ» (ЦСПС), зберігши власне русофільське представництво від Підкарпатської Русі у чехословацькому студентському русі. Причиною ж заснування організації українофільського спрямування було намагання створити центральну структуру альтернативну русофільському ЦСПС. Принципово відмінним від них було товариство «Карпатія», що зуміло згуртувати у своїх лавах студентів різних національностей та національно-мовних груп, у зв'язку з чим його приклад для тогочасного крайового студентського руху був феноменальним. В структурно-організаційному розвитку локальні гуртки та товариства русофільського спрямування загалом продемонстрували власну життєздатність, хоча в якісному плані переважна більшість не були суто студентськими об'єднаннями. Своєю чергою українофільські організації через свою принципову позицію щодо національно-мовного питання в процесі створення наражалися на різкий спротив чехословацької бюрократичної системи. У зв'язку з цим вони так і не змогли набути юридичного статусу та невдовзі після заснування припинили діяльність.

Список використаних джерел:

- Antalovskij, Š, 1936. Karpatoruské studentstvo, *Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*, Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi, s. 102–107.
- Ka, 1932. Valné shromáždění Centralneho sojuzu, *Národní Listy*, 12 unora, s. 6.
- Národní archiv České republiky (NA ČR), f. Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR (RUESO), kart. 43, sign. 268-1, 122 l.
- Ústav dějin Univerzity Karlovy - Archiv Univerzity Karlovy (ÚDUK-AUK), f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 96, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1929 – 1931), 97 l. (ÚDUK-AUK-1).
- ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 96, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1931 – 1933). 72 l. (ÚDUK-AUK-2).
- ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 96, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1932 – 1934). 69 l. (ÚDUK-AUK-3).
- ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 124, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1932 – 1934). 190 l. (ÚDUK-AUK-4).
- ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 124, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1934 – 1935). 256 l. (ÚDUK-AUK-5).
- ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 124, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1936 – 1937). 65 l. (ÚDUK-AUK-6).

- ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 139, sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922 – 1937). 62 l. (ÚDUK-AUK-7).
- ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 525, sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930 – 1937). 111 l. (ÚDUK-AUK-8).
- Андрашко И. В., 1931. Десятилетняя работа карпаторусского студенчества, *Молодая Русь*, № 5-6, с. 1–4.
- Баяновська, М. Р., 1999. Роль молодіжних організацій в культурному відродженні Закарпаття (20–30-ті рр. XX-го століття), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, вип. 3, с. 58–59.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 2, оп. 1, спр. 65, на 87 арк.
- ДАЗО, ф. 18, оп. 4, спр. 398, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1052, на 56 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1138, на 22 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 1787, на 14 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2544, на 18 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2560, на 21 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 2592, на 21 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 3, спр. 3572, на 50 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 24, спр. 105, на 145 арк.
- ДАЗО, ф. 72, оп. 1, спр. 14, на 134 арк.
- Дня 21. лютого, 1933, *Українське слово*, 15 березня, с. 2.
- До відома всім абітурієнтам, 1933, *Українське слово*, 16 червня, с. 4.
- Добош, С. В., 1936. Разрушители студенческих организаций, *Нашь Путь*, 4 апрѣля, с. 3.
- З'їзд українського студентства, 1933, *Діло*, 13 серпня, с. 2.
- Ковач, И. И., 1937. Карпаторусское студенчество и его организации, *Календарь на 1938 годъ: Издание Русской национально-автономной партіи*, Ужгород: Викторія, с. 69–71.
- Кружок Русскихъ Студентовъ въ Горондѣ, 1936, *Нашь Путь*, 9 іюля, с. 3.
- Куцов, К., 2022. Фактор національно-мовної ідентичності у діяльності перших карпатоукраїнських студентських об'єднань у Чехословаччині (1920-ті рр.), *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27–28 січня 1921)*. За заг. ред. П. Леню, Ужгород: ТОВ «РІК-У», с. 256–262.
- Куцов, К. О., 2016. Політична діяльність підкарпатських студентів-русофілів у період кризи державності Чехословаччини в 1938 – 1939 рр., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, вип. 2 (35), с. 13–22.
- Куцов, К.О., 2021. *Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Чехословаччині (1920 – 1939 рр.): дис... доктора філософії: 032 «Історія та археологія»*. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 321 с. [Онлайн]. Доступно: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34072> (01.05.2024).
- Наступ на нашу мову, 1933, *Українське Слово*, 1 цвітня, с. 3.
- Обвинителямъ ЦСПС и его членамъ, 1936, *Нашь Путь*, 30 апрѣля, с. 3.
- Павук, Э. Д., 1932. Студенчество идетъ на помощь своимъ отцамъ, *Карпаторусскій Голосъ*, 14 октябрю, с. 3.
- Рудловчак, О. М., 2001. Автобіографія. *Олена Рудловчак: Бібліографія праць та літопис життя*. Уклад.: О. Закивдороба та ін., Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 113–122.
- С.В., 1936. Карпаторусское студенчество и его организация, *Календарь на 1937 годъ: Издание Русской национально-автономной партіи*, Ужгород: Викторія, с. 77–82.
- Химинець, В. В. та ін., 2009. *Освіта Закарпаття*, Ужгород: Карпати, 464 с. іл.
- Химинець В., Химинець А., 2017. *Освіта Ужгорода*, Ужгород: Карпати, 304 с.
- Химинець, Ю., 1998. *Тернистий шлях до України*, Ужгород: Гражда, 396 с.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 4392, оп. 1, спр. 2, на 94 арк.
- Обвинителямъ ЦСПС и его членамъ, 1936, *Нашь Путь*, 30 апрѣля, с. 3.
- Чегиль, С. М., 1936. Народнопросвѣтительная работа на Подк. Руси, *Подкарпатская Русь за годы 1919 – 1936* (Э. Бачинскій, ed), Ужгород: РНГ, с. 113–120.
- Шандор, В., 1995. *Спомини*. Т. I: Карпатська Україна 1938 – 1939, Ужгород: Гражда, 390 с.
- Шлепецкій, И.С., 1936. Возрождение карпаторусского студенчества, *Альманахъ общества к.с. Возрождение 1936*, Praha-Nostivař, с. 71–75.
- Прокламація Общества Карпаторусскихъ Студентовъ «Добрянскій» въ Братиславѣ, 1936, *Русскій Народный Голосъ*, 28 марта, с. 4.
- 15 літ українського студентства, 1936, *Українське Слово*, 18 червня, с. 1.

References

- Andrashko, I. V., 1931 Desiatyletniaia rabota karpatorusskago studenchestva [Ten years of work of carpathorussian student body], *Molodaia Rus*, № 5-6, s. 1–4. (in Russian).
- Antalovskij, Š., 1936. Karpatoruské studentstvo, *Podkarpatská Rus: Sbornik hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi, s. 102–107. (in Czech).
- Baianovska, M. R., 1999. Rol molodizhnykh orhanizatsii v kulturnomu vidrodzhenni Zakarpattia (20–30-ti rr. XX-ho stolittia) [The role of youth organizations in the cultural revival of Transcarpathia (20–30s of the 20th century)], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, vyp. 3, s. 58–59. (in Ukrainian).
- Chegil', S. M., 1936. Narodnoprosvietelnaia rabota na Podk. Rusi [National education work in Subcarpathian Rus], *Podkarpatskaia Rus za gody 1919 – 1936*, Uzhhorod: RNH, s. 113–120. (in Russian).
- Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Zakarpattia region] (DAZO), f. 2, op. 1, spr. 65, na 87 ark.
- DAZO, f. 18, op. 4, spr. 398, na 2 ark.
- DAZO, f. 21, op. 3, spr. 1052, na 56 ark.
- DAZO, f. 21, op. 3, spr. 1138, na 22 ark.
- DAZO, f. 21, op. 3, spr. 1787, na 14 ark.

- DAZO, f. 21, op. 3, spr. 2544, na 18 ark.
 DAZO, f. 21, op. 3, spr. 2560, na 21 ark.
 DAZO, f. 21, op. 3, spr. 2592, na 21 ark.
 DAZO, f. 21, op. 3, spr. 3572, na 50 ark.
 DAZO, f. 21, op. 24, spr. 105, na 145 ark.
 DAZO, f. 72, op. 1, spr. 14, na 134 ark.
 Dnia 21. Liutoho [February 21], 1933, *Ukrainske Slovo*, 15 bereznia, s. 2. (in Ukrainian).
 Do vidoma vsim abiturientam [For the information of all applicants], 1933, *Ukrainske slovo*, 16 chervnia, s. 4. (in Ukrainian).
 Dobosh, S. V., 1936. Razrushyteli studencheskikh orhanyzatsiy [Student Organization Busters], *Nash Put'*, 4 aprielia, s. 3. (in Russian).
 Ka, 1932. Valné shromáždění Centralneho sojuzu, *Národní Listy*, 12 unora, s. 6. (in Czech).
 Khymynets V. V. ta in., 2009. *Osvita Zakarpattia* [Education of Transcarpathia], Uzhhorod: Karpaty, 464 s. il. (in Ukrainian).
 Khymynets V., Khymynets A., 2017. *Osvita Uzhhoroda* [Education of Uzhhorod], Uzhhorod: Karpaty, 304 s.
 Khymynets, Yu., 1998. *Temystyi shliakh do Ukrainy* [The thorny path to Ukraine], Uzhhorod: Grazhda, 396 s. (in Ukrainian).
 Kovach, I. I., 1937. Karpatorusskoie studienchestvo i iego organizatsii [Carpathorussian student body and its organizations], *Kalendar' na 1938 god: Izdanie Russkoy natsionalno-avtonomnoy partii*, Uzhgorod: Viktoriia, s. 69–71. (in Russian).
 Kruzok Russkikh Studentov v Horondie [Circle of Russian Students in Goronda], 1936, *Nash Put'*, 9 iulia, s. 3. (in Russian).
 Kutsov, K. O., 2022. Faktor natsionalno-movnoi identychnosti u diialnosti pershykh karpatorukrainskykh studentskykh obiednan u Chekhoslovachchyni (1920-ti rr.) [The Factor of National and Linguistic Identity in the Activity of the first Carpatho-Ukrainian Students' Unions in Czechoslovakia in 1920s], *Identychnosti v umovakh pohranychchia: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Uzhhorod, 27–28 sichnia 1921)*. Za zah. red. P. Leno, Uzhhorod: TOV «RIK-U», s. 256–262. (in Ukrainian).
 Kutsov, K. O., 2016. Politychna diialnist pidkarpatskykh studentiv-rusophiliv u period kryzy derzhavnosti Chekhoslovachchyny v 1938 – 1939 rr. [Political activity of subcarpathian russophile students during the period of statehood crisis in Czechoslovakia in 1938 – 1939], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, vyp. 2 (35), s. 13–22. (in Ukrainian).
 Kutsov, K. O., 2021. *Hromadska diialnist karpatorukrainskykh studentiv u mizhvoiennii Chekhoslovachchyni (1920 – 1939 rr.)* [Social activity of Carpatho-Ukrainian students in the interwar Czechoslovakia (1920 – 1939)]: kvalifikatsiina robota... doktora filosofii: 032 «Istoriia ta arkeolohiia». DVNZ «Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet», Uzhhorod, 321 s. [Online] Dostupno: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34072> (01.05.2024). (in Ukrainian).
 Národní archiv České republiky (NA ČR), f. Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR (RUESO), kart. 43, sign. 268-1, 122 l. (in Czech).
 Nastup na nashu movu, 1933 [An attack on our language], *Ukrainske Slovo*, 1 tsvitnia, s. 3. (in Ukrainian).
 Obviniteliam CSPS y ego chlienam [To the accusers of the CUPS and its members], 1936, *Nash Put'*, 30 aprielia, s. 3. (in Russian).
 Pavuk, E. D., 1932. Studienchestvo idyot na pomoshch svoimъ ottsam [Students come to the aid of their fathers], *Karpatorusskiy Golos*, 14 oktiabria, s. 3. (in Russian).
 Proklamatsiia Obshchestva Karpatorusskikh Studentov «Dobrianskiy» v Bratislavie [Proclamation of the Society of Carpatho-Russian Students «Dobryansky» in Bratislava], 1936, *Russkiy Narodnyi Golos*, 28 marta, s. 4. (in Russian).
 Rudlovchak, O. M., 2001. Avtobiografiia [Autobiography]. *Olena Rudlovchak: Bibliografiia prats ta litopys zhyttia*. Uklad.: O. Zakryvydoroha ta in, Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka, s. 113–122. (in Ukrainian).
 S.V., 1936. Karpatorusskoie studienchestvo y ieho organizatsiia [Carpathorussian student body and its organization], *Kalendar' na 1937 god: Izdanie Russkoi natsionalno-avtonomnoy partii*, Uzhgorod: Viktoriia, s. 77–82. (in Russian).
 Shandor, V., 1995. Spomyny. T. I: Karpatska Ukraina 1938 – 1939 [Memoirs. T. I: Carpathian Ukraine 1938 – 1939], Uzhhorod: Grazhda, 390 s. (in Ukrainian).
 Shlepetskii, I. S., 1936. Vozrozhdenie karpatorusskaho studenchestva [Renaissance of carpathorussian student body], *Almanakh obshchestva k.s. Vozrozhdenie* 1936, Praha-Hostivař, s. 71–75. (in Russian).
 Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TSDAVO Ukrainy) [Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TSDAVO of Ukraine)], f. 4392, op. 1, spr. 2, 94 ark. (in Ukrainian).
 Ústav dějin Univerzity Karlovy - Archiv Univerzity Karlovy (ÚDUK-AUK), f. 63, kart. 96, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1929 – 1931), 97 l. (ÚDUK-AUK-1). (in Czech).
 ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 96. Sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1931 – 1933). 72 l. (ÚDUK-AUK-2). (in Czech).
 ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 96, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1932 – 1934). 69 l. (ÚDUK-AUK-3). (in Czech).
 ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 124, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1932 – 1934). 190 l. (ÚDUK-AUK-4). (in Czech).
 ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 124, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1934 – 1935). 256 l. (ÚDUK-AUK-5). (in Czech).
 ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 124, sign. b. č.: Ústřední svaz podkarpatoruských studentů. Korespondence (1936 – 1937). 65 l. (ÚDUK-AUK-6). (in Czech).
 ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 139, sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922 – 1937). 62 l. (ÚDUK-AUK-7). (in Czech).
 ÚDUK-AUK, f. Všestudentský archiv (1848 – 1953), kart. 525, sign. b. č.: Vozrožděnije – spolek karpatoruských studentů. Korespondence (1930 – 1937). 111 l. (ÚDUK-AUK-8). (in Czech).
 Zizd ukrainskoho studentstva [Congress of Ukrainian students], 1933, *Dilo*, 13 serpnia, s. 2. (in Ukrainian).
 15 lit ukrainskoho studentstva [15 years of Ukrainian student body], 1936, *Ukrainske Slovo*, 18 chervnia, s. 1. (in Ukrainian).

Kostiantyn Kutsov

Doctor of Philosophy (PhD) in History and Archeology,

Chief Specialist of the Division for the Preservation of Cultural Heritage Sites and Museums of the Department of Culture of the Transcarpathian Regional State Administration – Regional Military Administration, Uzhhorod

PROFESSIONAL ASSOCIATIONS OF UKRAINIAN STUDENTS IN THE SUBCARPATHIAN RUS (1930 – 1939): FEATURES OF THE ESTABLISHMENT AND ORGANISATIONAL DEVELOPMENT

The proposed study, based on a wide range of archival and published sources, attempts to reconstruct and analyse the process of formation of professional organisations of Ukrainian students in the territory of Subcarpathian Rus in the 1930s to clarify the main prerequisites and reasons for the emergence of such associations, as well as the peculiarities of their further structural and organisational development. During this period, attempts to create seven local groups and societies in the region were recorded: «Druh» (Mukachevo, 1930), «Rodina» (Chynadiyevo, 1931, 1934), «Voskhod» (Khust, 1932), «Kamenari» (Mukachevo, 1932), «Promin» (Uzhhorod, 1932), «Stoy» (Svaliava, 1933) and «Karpatiya» (Uzhhorod, 1937). In terms of their national and linguistic orientation, most of these organisations were divided into Russophile («Druh», «Rodina», «Voskhod», «Stoy») and Ukrainophile («Kamenari», «Promin»). Their direct initiators were, respectively, Subcarpathian students who belonged to the Russophile society Vozrozhdenie and the Ukrainophile Soyuz. At the same time, the main reason for the creation of Russophile local satellite associations was related to the desire of the Vozrozhdenie activists to strengthen the Central Union of Subcarpathian Students (CUSS) while maintaining their own Russophile representation of Subcarpathian Rus in the Czechoslovak student movement. The reason for the founding of Ukrainophile organisations was an attempt to create a central structure alternative to the Russophile CUSS. The only organisation that was neutral on the national language issue and was created on an international basis was the Carpathia Society. In terms of structural and organisational development, local Russophile groups and societies generally demonstrated their own viability, although in terms of quality, the vast majority were not purely student associations. In turn, Ukrainian philosophical organisations, due to their principled position on the national language issue, faced strong resistance from the Czechoslovak bureaucratic system during the process of their creation. As a result, they were never able to acquire legal status and soon after, their establishment ceased to function.

Keywords: students, social activity society, circle, Subcarpathian Rus.